

ONKO ONNELLISUUDESTA VISIOKSI?

Tulevaisuuden tutkimuksen seuran kesäseminaari

23.–24. elokuuta 2007

Paikka: Hämeen ammattikorkeakoulu, Lepaan yksikkö, Lepaantie 129, Hattula

Pentti Malaska

ONNELLISUUDEN VISIO – UNTAKO VAIN JA ONKO PAKKO HERÄTÄ

EXORDIUM

Onnellisuus pyrkii keskusteluteemana esiin monella taholla ihmisten välisessä kanssakäymisessä muuallakin kuin täällä seuran kesäseminaarissa, se on alkanut kiinnostaa jopa maiden hallituksia.

Ja kukapa meistä ei haluaisi olla onnellinen vaikka lopun ikäänsä!

Kolme näkemystä:

Dalai Lama: onnellisuusvisio ja sen edellytykset: hyveet; keino: meditaatio ja *sisäinen saavutus*

Teollisen yhteiskunnan versio: kasvu, aineellinen vauraus, sosiaalinen menestys, *ulkoinen saavutus*

J. Hardt (Happiness Hypotheses): *in between*: belonging, learning, contributing; meditaatio, kognitiivinen terapia, mieleen vaikuttavat aineet (esim. prozac).

Onneksi, onnellisuuden kokemiseen on monia ”teitä”, kuten olemme jo oppineet edellisiltä puhujilta. Rajoitun itse tässä tarkoituksessa käsittelemään yhtä niistä, ihmisen luontosuhdetta.

Onnellisuuden kokeminen lienee eräs syy siihen, että hakeudumme vuodesta toiseen kesäisin järvien ja meren rannoille tai muualle luontoon tai ”lähelle luontoa”,...

ja uskon onnellisuuden arvostuksen olevan motiivina myös siihen, että haluamme pitää huolta ettei järvi, saaristo ja luonto kadota niitä luontaisesti määräytyneitä ominaisuuksiaan, joita me tarvitsemme ollaksemme onnellisia luonnossa,...

saatamme jopa tuntea, että kohtaamamme luonto on sekä onnellinen meidän läsnäolostamme. Tällainen luonnon henkistäminen on tietysti jo vaikeamminkin saavutettavissa ja kokemuksena vieraskin meille teollisuusajan ja teknologian ajan ihmisille, jotka olemme tottuneet pitämään luontoa pääasiassa erillisinä hyödynnettävinä luonnonvaroina ja vaihdannan kohteina. Mutta silti, hyvä kalansaalis – kun Ahti suo antejaan – tai kaunis kesäpäivä sinällään vailla mitään muita tarkoituksia kuin siinä oleminen tai kuikan yöllinen huiluilu järvellä eivätkö ne ja monet vastaavanlaiset kokemukset voikin saada tuntemaan meidät jotain tämänkaltaista onnellisuuden vastavuoroisuutta?

PROPOSITIO

Samalla saatamme kuitenkin tuntea, että jotain on tapahtumassa onnellisuuden kokemisellemme. Tajuamme ettei järven, saariston tai muu luonnontila ole samanlainen kuin mitä se on ollut tai millaiseksi se olisi tullut ilman ihmisen läsnäoloa. Luonto on muuttunut jollakin tavalla, jonka vuoksi se ei ehkä ole täysin onnellinen meidän, muutoksen määrittäjän läsnäolosta, vaikka yritämmekin omalla tavallamme pitää siitä huolta. Näemme tämän selvimmin ehkä juuri kesäisen luonnon parissa, koska odotuksemme ovat korkealla ja tunnemme muutoksen merkityksen voimakkaasti, mutta onnellisuuden uhka ihmisen ja luonnon suhteen huononemisenä on koettavissa missä tahansa olemmekin. Yksittäiset ja yksityiset havaintomme ovat valitettavasti ihmiskunnan yhteistä kokemusmaailmaa elämästä maapallolla tänä päivänä.

Saatamme kyllä tietää hyviä syitä hyväksyä tapahtunut ja tapahtumassa oleva muutos, mm. sillä perusteella, että toisaalta sehän lisää tuloja, työllisyyttä, kasvua ja arvostamiamme kulutusmahdollisuuksia. 'Toisaalta ja toisaalta' vaihtokauppaa voidaan vakuuttavien perustein käydä tapaus kerrallaan, mutta entä sitten kun tulot on käytetty ja kulutus muuttunut jätteiksi? Vaihtokauppa ei silloin enää korvaa sitä mikä ihmisen ja luonnon suhteessa on saatettu peruuttamattomasti menettää ja diskontata vaihdannassa merkityksettömäksi.

Ihmisen - luomuihmisen - toimintojen perustana maapallolla, olipa kyse taloudesta, politiikasta tai henkisestä hyvinvoinnista ja onnellisuudesta on lopulta aina luonto ja sen onnellisuus.

Ihminen luonnossa

Jos tuhoat luonnon
tuhoat kaiken
jos tuhoat maaseudun
tuhoat ihmisen
jos tuhoat kaupungin
se voidaan rakentaa uudestaan.¹

Aiheellisesti on sanottu, että luonnosta ei tulisi puhua karkeitten yleistysten kautta, vaan yksittäisten havaintojen ja koettavissa olevien yksityiskohtien kautta, kuten maamies puhuu pelloistaan tarkkaillessaan miten yhteistoiminta luonnon kanssa onnistuu tänä vuona, tai kuten luonnontutkijat kertovat tarinoita Luonto -lehden sivulla, tai kuten runoilijat ovat tehneet kautta aikain, esimerkiksi P.Mustapää, A.Hellaakoski, L. Pohjanpää ja monet muut. Otan tästä genrestä näytteeksi Kullervo Rainion runon julkaisemattomasta runokokoelmasta Näen Ihmeen:

¹ [LOSING SOIL](http://www.earth-policy.org/Books/Seg/PB2ch05_ss3.htm)

http://www.earth-policy.org/Books/Seg/PB2ch05_ss3.htm

Valkoapilan tuoksusta
joudun väittäelyyn:

Jos on Taivas,
otaksuttavasti huolella hoidettu,
onko varmaa, että siellä on näitä pehmeitä, valkoisia pallerokukkia,
valkoapilan tuoksua,
tuoksua ainakin.
Entä jos saisin sen viedä mukaanani,
tuoksun, valkoisten kesäiltojen ilon,
vain varmistaakseni...

Seuraavassa aion kuitenkin uhmata hyvää neuvoa ja pohtia aihetta yleisellä, abstraktilla tavalla. Havainnollistan kuvilla mitä kokemustemme mukaan luonnon ja ihmisen suhteessa on tapahtunut ja tapahtumassa.

TEESIT

Esitys etenee sarjakuvana, joka pyrkii kokoamaan tietojemme ja kokemustemme palasia ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi. Kuvat esittävät peräkkäisiä ihmisen ja luonnon suhteiden vaihteita, ja nimitän niitä

- Hallitsevan ekosysteemin vaiheeksi
- Laajenevan teknosysteemin ja supistuvan ekosysteemin vaiheeksi
- Kynnysrajojen ylittämisen vaiheeksi
- Mahdollisiksi tulevaisuuksiksi

Kuvissa ja tekstissä käytetään luonnosta sanaa ecosystem eli ekosysteemi ja ihmisen toiminnoista ja tavasta olla ja elää sanaa technosystem eli teknosysteemi (koska ihmisenä olemisen perustuu tekniikkaan. Ihminen on mitä on vain tekniikkansa kanssa ja kautta.).

Hallitsevan ekosysteemin vaihe

Kuva 1.

Ajateltakoon mineraalisen ja biologisen luonnon kokonaisuutta maapallolla joskus ammin kaikkine ilmiöineen, mutta ilman ihmisen tietoista vaikutusta ja hänen tietoista toimintaansa tapahtumien tuottajana. Tällainen tilanne voidaan ajatella esiintyneen maapallolla kauan sitten menneisyydessä, kun ihmistä ei varsinaisesti lajina ollut vielä olemassakaan vaan ainoastaan hänen esimuotonsa – Australopithecus Garhi noin 2,5 miljoonaa vuotta sitten on hyvä lähtökohta. Ajatusta luonnosta, jota ihmiselle luonteenomaiset käyttäytymispiirteet ja toimintatavat eivät vielä muokanneet, sanon hallitsevan ekosysteemin vaiheeksi.

Tämä tilanne, luonto jakamattomattomana kokonaisuutena, on esitetty kuvassa rajoittamattomana vihreänä alueena. Ihmisen olemassaolo voidaan nähdä sisältyvän siihen, mutta se ei erotu kokonaisuudesta millään oleellisella tavalla; ihminen on sopusoinnussa luonnon toiminnan ja ehtojen kanssa, hän on kaikella tavoin vain osa luontoa, ihminen oli sopeutunut luontoon. Aikojen

kuluessakin ihmisen osuus säilytti pitkän ajan tämän luonnonmukaisuutensa - sen säilymisen takeena oli tietoisien rationaalisen ajattelun puuttuminen.

Ihmisen aineellista olemassaoloa ehdollistivat samat luonnon ehdot kuin muutakin ekosysteemiä, eikä ihminen pystynyt vaikuttamaan luontoon muuta kuin sopeutumalla. Täydellinen riippuvuus luonnosta on hallitsevan ekosysteemin vaiheen oleellinen piirre, ja sen muinaisen olemassaolon me edelleen tunnemme itsessämme luonnon kunnioituksena. Meissä luonto tällä tavalla vieläkin kunnioittaa itseään.

Luonto on kuitenkin itsessäänkin ajan mukana muuttuva ja paikallisesti vaihteleva, mutta sen ns. luonnon lait ajatellaan muuttumattomiksi ja samanlaisiksi kaikkialla. Paikalliset vaihtelut luonnon ilmiöissä ja niiden muuttuminen ajan mukana ilmentävät erilaisten vallitsevien tilojen vaikutuksia, jotka luonto on itse tuottanut. Tieteellisesti selitettynä luonto on kaukana tasapainosta oleva systeemi, joka jatkuvasti muuttuu auringosta ja maan sisuksista peräisin olevan ja luonnon läpi virtaavan energian vaikutuksesta.

Laajenevan teknosysteemin ja supistuvan ekosysteemin vaihe

Kuva 2

Työkalujen valmistaminen – joka alkoi noin 2,5 miljoonaa vuotta sitten - ja kielen kehittyminen – joka alkoi noin 150000 vuotta sitten – ovat merkkipaaluja ihmislajin ekspansiiviselle kehitykselle ja luonnosta erkaantumisen liikkeellelähdölle. Se on johtanut yhä kehittyneempään rationaaliseen ajatteluun, viime vuosisatoina myös tieteesiin sekä niihin perustuvaan tekniikkaan - ja sitä kautta ihmisen alati laajenevaan teknosysteemiin luonnossa. Teknosysteemi alkoi laajeta luonnon osana.

Rationaalisen ajattelun ja kokemuksen avulla ihmiselle paljastui havaittavien ilmiöiden takana oleva salaisuus; hän oppi ymmärtämään tosiasiat luonnonlakien tuottamina ilmiöinä, lakien erityisinä tuotoksisina tiettyjen ehtojen vallitessa. Ja vieläkin enemmän: hän oppi kuinka erilaisia aineellisia asioita voitiin aiheuttaa ja tuottaa, insinööritä, ihmisen oman tahdon ja tavoitteiden mukaan, ja tuottaa myös sellaisia materialisaatioita, joita ei koskaan aikaisemmin ollut esiintynyt luonnossa. Näitä luonnonlakien avulla ihmisen tuottamia ilmiöitä ja rakenteita, ihmisen elämäntapaa ja sen ulottuvuutta suhteessa luontoon, sanotaan teknosysteemiksi. (Teknosysteemi sanan otti meillä käyttöön tri Pentti Seiskari kirjoituksessaan Ekosysteemi vai teknosysteemi Teknillinen aikakauslehti, Futurologianumero 1970:10. Tässä sanan merkitys on määritelty kuitenkin toisella tavalla.). Tekniikan aikaansaannokset ja luonnon ilmiöt noudattavat samoja luonnonlakeja. Tekniikka ei voi tässä mielessä toimia luonnonlakeja vastaan, mutta ihminen voi tekniikassaan jättää huomioon ottamatta sen mikä olisi hyväksi luonnon elinvoimaisuuden kannalta..

Kuva 3

koottuna:

- Teknosysteemi alkoi kehittyä kun ihminen oppi havaitsemaan luonnonlakeja ja antamaan yksittäisille laeille omia alku- ja reunaehtojaan,
- Teknosysteemi sisältyy ekosysteemiin eräänä mahdollisuutena, luonnonlakien mahdollisena ”tuotoksena” tietyillä ehdoilla
- Ihmisen tieto luonnonlakien kokonaisuudesta on osittaista, palottaista ja huonosti identifioitua; hän tavoittelee ja tuottaa ilmiöitä ikään kuin lait toimisivat irrallisesti

toisistaan riippumatta, vaikka ne tosiasiassa muodostavat samanaikaisesti toimivan kokonaisuuden

- Tämän osittaistiedon tai tietämättömyyden seurauksena teknosysteemin kehitys pyrkii enemmän ja enemmän eroamaan muodoltaan (reunaehdoiltaan ja toiminnaltaan) ekosysteemin luonnonmukaisesta muodosta

Ihmisen osuus alkaa erottautua luonnon kokonaisuudessa omalaatuiseksi ja alati kasvavaksi osaksi. Luonnosta on tässä – tieteellisen teknologian vaiheessa Valistusajalta alkaen sunnilleen - tullut ihmisen teknosysteemin ympäristö ja ihminen on muuttunut luontoon sopeutujasta luonnon sopeuttajaksi. Ihminen tuottaa luontoon yhä kasvavan ekologisen jalanjäljen²

On myös tärkeää huomata, että kun teknosysteemi tulee suuremmaksi ja suuremmaksi ekosysteemin sisällä, se merkitsee, että ekosysteemi supistuu - ja me emme tiedä mitä se merkitsee ekosysteemille tai meille – luomuihmisille- tulevaisuudessa.

Kynnysrajojen ylittämisen vaihe

Kuva 4.

Teknosysteemin laajenemisen edetessä voidaan tehdä toinenkin tärkeä havainto. Teknosysteemin laajetessa tiettyyn suuntaan riittävästi havaitaan luonnon rajojen olemassaolo, rajojen jotka voidaan huomata rationaalisella päättelyllä ennen kuin ne on edes saavutettu. Ekosysteemissä suhteessa teknosysteemiin on olemassa tiettyjä absoluuttisia ja toisia suhteellisia kynnysrajoja: "rajojen" havaitsemisen jälkeen ekosysteemiä ei voida mieltää enää rajoittamattomaksi tai äärettömäksi kokonaisuudeksi suhteessaan ihmisen osaan, vaan siitä tulee teknosysteemin rajallinen ympäristö, johon teknosysteemi monin tavoin määrällisesti ja laadullisesti vaikuttaa. Tämä on uusi moderni vaihe ihmisen ja luonnon suhteessa. Huomiot maapallon tilasta kertovat nykyään yhä useammin tällaisista ilmiöistä ja uhkista, joista vakavin tällä hetkellä on ilmaston muutos. Kuva havainnollistaa nykyvaihetta ihmisen ja luonnon suhteessa.

Luonto on itseään ohjaava järjestelmä, joka pyrkii eliminoimaan häiriöt, mikäli voi, ja palauttamaan alkuperäisen tasapainon; se voi esimerkiksi ”puhdistaa” ihmisen saasteita tai kasvattaa lisää hyödynnettyä luonnonvaraa. Kynnysrajojen tultua ylitetyiksi luonnon tasapainon itsesäätely ei enää ole riittävää tähän, vaan teknosysteemi aiheuttaa tilanteita, joihin ekosysteemi voi vastata ainoastaan muuttamalla omia rakenteitaan ja menettämällä osan luontaisista ominaisuuksistaan, ja etsiytymällä häiriöiden kautta joihinkin uusiin tasapainotiloihin. Tilanteet, joissa teknosysteemin vaikutukset voivat sysätä ekosysteemin yli sen kynnysrajojen, ovat kriittisiä varoituskohtia, jotka vaativat ihmisen tietoista huomiota osakseen.

² Global Footprint Network [info@footprintnetwork.org]

ETHOS:

Mahdollisia tulevaisuuksia

Kuva 5

Kaaos

Seuraavat kuvat havainnollistavat kahta erilaista tulevaisuutta. Ensimmäisessä tapauksessa on ajateltu, että ihminen reagoi esitettyihin tosiasioihin ikään kuin ne eivät sisältäisi sanomaa mistään todellisesta uhkasta. Teknosysteemi kehittyy ja paisuu edelleen osittaistietonsa varassa ja ylittää lopulta luonnon kynnyksrajat, ehkä useammastakin kohdasta. Seurauksena on ekosysteemin yritys sopeuttaa häiriö itseensä, mutta koska häiriön suuruus jo ylittää mahdollisuudet, jotka sillä on tähän sopeuttamiseen tasapainon säilyttävän luonnollisen itsesäätelyn kautta, lopputuloksena on häiriön purkaantumisen ekosysteemin ja teknosysteemin rakenteellisten muutosten kaaoksena. Pahimmassa tapauksessa jäljelle jää toimintakykyisenä vain erillisiä ekosysteemin saarekkeita.

Kuva 6

Harmonia

Toinen kuva perustuu olettamukseen, että ihminen on tarpeeksi ajoissa alkanut etsiä vastauksia ja ratkaisuja probleemaan, johon hän on itsensä omalla toiminnallaan saattanut, ja että hän ryhtyy rakentamaan ihmisen osaa – teknosysteemiään – tavalla, joka ottaa huomioon ekosysteemin muodon vaatimukset ja ihmisen ja luonnon harmonisen vuorovaikutuksen ehdot. Tällöin on pystyttävä eliminoimaan osittaistiedon lonkerot, jotka uhkaavat laajentua ja hyväksyttävä uudet asenteet ja sosiaalisen elämän muodot, jotka ovat välttämättömiä harmoniselle vuorovaikutuksessa. Tätä voidaan sanoa tietoisesti evoluutioksi, ja nykyisin tätä periaatetta voidaan pitää kestäväen kehityksen ja inhimillisen turvallisuuden ohjelman välttämättömänä moraalisenä ehtona.

PATHOS:

Se mitä edellä on ihmisen ja luonnon harmonisesta vuorovaikutuksesta - onnellisuuden visiosta - esitetty voidaan vielä muuttaa haasteiden muotoon.

Ensiksi olisi löydettävä vastaus teknosysteemin oikeaan muotoon, joka perustuisi ekosysteemin periaatteen soveltamiseen. Millainen on luonnonmukainen teknosysteemi?

Toiseksi on löydettävä vastaus kriittisten lonkeroiden etenemisen kontrolliin. Mitkä ovat ensisijaiset kriittiset problema-alueet, niiden kiireellisyys ja tarvittavat voimavarat ongelmien ratkaisemiseksi?

Kolmanneksi vastaus teknosysteemin laajentumiseen – jatkuvaan kasvuun – yleensä, mahdollisuuksiin rajoittaa sitä tai mahdollisuuksiin laajentaa ekosysteemin rajoja. Voidaanko teknosysteemin laajentumista enää sallia tai voidaanko laajentumista hallita maapallolla? Onko mahdollista laajentaa ekosysteemin rajoja suhteessa ihmisen teknosysteemiin, vai onko ihmisen etsiydyttävä elämään avaruudessa?

Neljänneksi vastaus tarvittaviin sosiaalisiin sopimuksiin ja uusista eettisistä asenteista, jotka ovat tarpeen ja välttämättömiä teknosysteemin rakenteen muuttamiseksi, kriittisten problema-alueiden

kontrolloimiseksi ja teknosysteemin paisumisen estämiseksi. Millaisia uusia sosiaalisen elämän ja toiminnan muotoja tarvitaan?

PERORATIO

Lopuksi palaan vielä runon sanoin ajatukseen onnellisuudesta:

Aika

Ihmisellä on eilen, tänään,
ihmisellä on huomenna,
hiirivaari mietiskeli.
Syveni ryppy otsassa.

Ihmisellä on kaikki ajat,
hiirellä *nyt*, siis ahtaat rajat.
Mutta - ja tässä vaari empi:
Onkohan ihminen onnellisempi?

(Tuula Korolainen: Kuono kohti tähteä, Lasten Keskus, Helsinki 2005; Finlandia Junior -voittaja 2005)

Sokea evoluutio teki meistä
Oppivia ja itsetietoisia.
Meissä maailmankaikkeus tuli tietoiseksi itsestään,
Kuten ei missään toisessa oliolajissa.

Tietämättämme – kuin sokea evoluutio -
otimme
koko planeetan omaksi lokeroksemme,
Kuten ei mikään toinen oliolaji.

Olemmeko jo riittävän viisaita,
ohjaamaan tietoisesti kehitystä,
Vaiko edelleen sokeita kuin evoluutio?

MIELESTÄNI ON AIKA HERÄTÄ!

Liite:

¹ LOSING SOIL

Lester R. Brown

In 1938, Walter Lowdermilk, a senior official in the Soil Conservation Service of the U.S. Department of Agriculture, traveled abroad to look at lands that had been cultivated for thousands of years, seeking to learn how these older civilizations had coped with soil erosion. He found that some had managed their land well, maintaining its fertility over long stretches of history, and were thriving. Others had failed to do so and left only remnants of their illustrious pasts.

In a section of his report entitled "The Hundred Dead Cities," he described a site in northern Syria, near Aleppo, where ancient buildings were still standing in stark isolated relief, but they were on bare rock. During the seventh century, the thriving region had been invaded, initially by a Persian army and later by nomads out of the Arabian Desert. In the process, soil and water conservation practices used for centuries were abandoned. Lowdermilk noted, "Here erosion had done its worst...if the soils had remained, even though the cities were destroyed and the populations dispersed, the area might be re-peopled again and the cities rebuilt, but now that the soils are gone, all is gone."

Now fast forward to a trip in 2002 by a United Nations team to assess the food situation in Lesotho, a small country of 2 million people imbedded within South Africa. Their finding was straightforward: "Agriculture in Lesotho faces a catastrophic future; crop production is declining and could cease altogether over large tracts of the country if steps are not taken to reverse soil erosion, degradation, and the decline in soil fertility." Michael Grunwald reports in the Washington Post that nearly half of the children under five in Lesotho are stunted physically. "Many," he says, "are too weak to walk to school."

Whether the land is in northern Syria, Lesotho, or elsewhere, the health of the people living on it cannot be separated from the health of the land itself. A large share of the world's 852 million hungry people live on land with soils worn thin by erosion.

The thin layer of topsoil that covers the planet's land surface is the foundation of civilization. This soil, measured in inches over much of the earth, was formed over long stretches of geological time as new soil formation exceeded the natural rate of erosion. As soil accumulated over the eons, it provided a medium in which plants could grow. In turn, plants protect the soil from erosion. Human activity is disrupting this relationship.

Teesit:

pathos: tutkimushistoria

logos 1k1, logos 2k2, logos 3k3&4, logos 5k5

ethos k6 ja rebound

Human Security

PRERORATIO

Evolutio – untako vain onni?

Runo 3: Hiiren onni

Tietoinen evolutio – voidaanko herätä?

Runo 4: eettinen herääminen

